

ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ion BĂRBUȚĂ

Doctor în filologie

E-mail: ibarbu2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-8276>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Informational Organization of the Sentence in Romanian

Abstract

The article contains a description of the informational structure of the sentence in its capacity as a layer of meaning constituted as an effect of its contextual updating. A complex phenomenon of a discursive nature, the informational structure of the utterance requires an interpretation of the facts of language by taking into account the interrelationship between the semantic, syntactic and discursive factors involved in the act of communication. The semantic-pragmatic specificity of the informational structure of the sentence is analysed starting from the extralinguistic factors that control it. Particular attention is paid to the distinctive features of the minimal units of this structure. The criteria for identifying the topic and the rhyme of a sentence are presented, with emphasis on the recognition of the units in question in the process of linguistic analysis. By examining this layer of meaning, our goal is to show that the Romanian language has a complex mechanism that allows its expression and variation in relation to other layers of meaning of the sentence.

Keywords: informational structure of the utterance, referential-semantic structure of the utterance, layer of meaning, theme, rheme, thematization, rhematization.

Rezumat

Articolul conține o descriere a structurii informaționale a enunțului în calitatea sa de strat de semnificație constituit ca efect al actualizării lui contextuale. Fenomen complex de natură discursivă, structura informațională a enunțului necesită o interpretare a faptelor de limbaj prin luarea în considerare a interrelației dintre factorii semantici, sintactici și discursivi implicați de actul de comunicare. Specificul semantico-pragmatic al structurii informaționale a enunțului este analizat pornindu-se de la factorii extralingvistici care o controlează. O atenție deosebită se acordă trăsăturilor distinctive ale unităților minime ale acestei structuri. Sunt

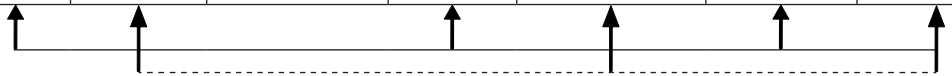
prezentate criteriile de identificare a temei și a remei unui enunț, accentul fiind pus pe recunoașterea unităților în cauză în procesul analizei lingvistice. Prin examinarea acestui strat de semnificație scopul nostru este să arătăm că limba română dispune de un mecanism complex ce permite exprimarea și varierea lui în raport cu alte straturi de semnificație ale enunțului.

Cuvinte-cheie: structură informațională a enunțului, structură referențial-semantică a enunțului, strat de semnificație, temă, remă, tematizare, rematizare.

Tripla organizare a structurii semantice a enunțului. Lingvistica de orientare pragmatică nu identifică structura semantico-sintactică a enunțului cu organizarea lui liniară în lanțul vorbirii. Se consideră că această structură este constituită prin sinteza unor straturi de semnificație de natură diferită. În conformitate cu ideile expuse în lucrările semnate de J. Feuillet (2006, p. 598-599) și C. Hagège (1982, p. 27) privind tripla organizare a structurii semantice a enunțului, vom distinge următoarele planuri: planul referențial (sau semantic), planul categorial (sau logico-sintactic) și planul enunțiativ (sau discursiv). Fiecare dintre straturile de semnificație corespunzătoare acestor planuri se bazează pe un anumit tip de informație, dispune de anumite unități minimale și mijloace de realizare, fiind specializat pentru îndeplinirea anumitor funcții în actul de comunicare.

Un prim strat cuprins în latura de conținut a enunțului îl reprezintă structura lui referențial-semantică. În cadrul acestei structuri este codificată informația despre evenimentul desemnat de enunț. Celelalte două straturi, structura predicativă și structura informațională, sunt de natură logico-sintactică și, respectiv, discursivă. Ele au rolul de a organiza informația denotativă, referențială în vederea transmiterii ei către destinatar. Astfel, structura predicativă îi permite locutorului să structureze conținutul referențial al enunțului în conformitate cu structura judecății. În cadrul acestei structuri se face distincție între un obiect al comunicării (subiectul) și caracteristica atribuită acestuia (predicatul).

Structura informațională a enunțului reprezintă un strat de semnificație de tip operațional. Ea exprimă modul în care informația factuală, descriptivă, cognitivă vehiculată prin enunț este organizată în funcție de integrarea ei în contextul comunicativ concret și în concordanță cu scopul comunicativ urmărit de locutor. Segmentarea și organizarea informației comunicate prin enunț este impusă, în mod special, de necesitatea adaptării acestei informații la cunoștințele interlocutorului în situația concretă de comunicare, adică la cunoștințele celui care urmează să interpreteze enunțul receptat. Tabelul de mai jos prezintă straturile de semnificație ale enunțului, unitățile lor minime și corelația dintre acestea.

Planurile structurii semantico-pragmatice a enunțului						
1. Planul referențial (semantic)			2. Planul categorial (logico-sintactic)		3. Planul enunțiativ (discursiv)	
Structura referențial-semantică			Structura predicativă		Structura informațională	
reprezintă o descriere prin intermediul enunțului a evenimentului din realitate			organizează conținutul semantic al enunțului în conformitate cu structura binară a judecății		organizează conținutul semantic al enunțului prin raportare la universul conversațional comun celor doi interlocutori	
Unitățile minimale delimitate la nivelul celor trei structuri și corespondența dintre ele						
actanții	predicatul semantic	circumstanțele	subiectul	predicatul logico-sintactic	tema	rema
↑	↑		↑	↑	↑	↑
						

Actualizarea situațională și ierarhizarea informațională a constituenților enunțului. Fiind formulat de locutor într-o situație concretă de comunicare, enunțul este adresat unui anumit destinatar. În aceste condiții, informația codificată în enunț nu este dispusă la întâmplare. Ea este structurată de locutor în funcție de ceea ce cunoaște/nu cunoaște interlocutorul său. În felul acesta, informația transmisă prin enunț este ierarhizată în conformitate cu direcția de desfășurare a comunicării, orientată, de regulă, de la cunoscut la necunoscut (GBLR, 2010, p. 612). În baza acestui principiu, enunțul asertiv folosit pentru comunicarea de informații se definește ca fiind o structură constituită prin asocierea a două tipuri de informații: o informație veche, cunoscută și o informație nouă, necunoscută interlocutorului până în momentul enunțării. Lingviștii numesc secvența care transmite informația veche, cunoscută *temă*, iar secvența care aduce o informație nouă, necunoscută *remă*. Acestea sunt cele două unități minime ale structurii informaționale a enunțului. Ele sunt prevăzute să îndeplinească roluri diferite în procesul comunicării. Tema servește drept puncte de legătură cu ansamblul de cunoștințe posedate în comun de cei doi interlocutori, reprezentând astfel punctul de plecare al enunțului. Rema constituie punctul de sosire al enunțului, fiind elementul prin care locutorul își realizează scopul său comunicativ.

Pe baza exemplelor prezentate în tabelul de mai jos vom ilustra corelația dintre cele două roluri pragmatice din structura enunțului.

Punctul de pornire (informație inițială, veche, cunoscută)	Punctul de sosire (informație nouă, necunoscută)
<i>Eminescu</i>	=> <i>a scris poemul Luceafărul.</i>
<i>Poemul Luceafărul</i>	=> <i>a fost scris de Eminescu.</i>

Observăm că sub aspectul structurii referențiale enunțurile sunt echivalente semantic: descriu același eveniment din realitate. Ceea ce le diferențiază este însă modul de prezentare a informației. În primul enunț tema (transmite o informație cunoscută), realizată prin numele propriu *Eminescu*, se opune remei (este purtătoarea informației noi), cuprinzând predicatul împreună cu determinantul său (*a scris poemul Luceafărul*). În cel de al doilea enunț, tema este realizată prin sintagma *poemul Luceafărul*, iar în calitate de remă funcționează sintagma *a fost scris de Eminescu*. Analiza enunțurilor citate demonstrează că, deși sunt constituite din aceleași unități lexicale, ele servesc pentru realizarea unor scopuri comunicative diferite, fiind prevăzute pentru a fi utilizate în diferite situații de comunicare.

Constatăm astfel că în formularea enunțului său locutorul pleacă de la anumite informații cunoscute de ascultător sau care sunt stipulate ca fiind cunoscute în contextul dat, adăugând apoi informația nouă pe care o consideră esențială pentru situația dată de comunicare. În felul acesta, informația vehiculată prin intermediul enunțului este organizată în funcție de noutatea și importanța ei. Această modalitate de organizare a enunțului derivă din funcționarea enunțului într-un anumit context comunicativ.

Factorii determinanți ai structurii informaționale a enunțului. Enunțurile formulate de vorbitori sunt în mod necesar contextualizate. Astfel, sarcina unui vorbitor constă în a indica, prin diferitele mijloace de care dispune, modul în care informațiile pe care intenționează să le transmită se leagă de cele pe care le posedă interlocutorul la un moment dat. În această privință, studiile de specialitate demonstrează că, la nivelul structurii în cauză, conținutul semantic al enunțului (informația despre evenimentul din realitate descris prin enunț) este organizat din următoarele două puncte de vedere:

a) în funcție de raportarea acestui conținut la anumite condiții contextuale, mai exact, la ceea ce se numește univers conversațional comun interlocutorilor;

b) în funcție de importanța comunicativă a informațiilor codificate de fiecare dintre elementele enunțului.

În felul acesta, structura informațională a enunțului, bazată pe relația temă – remă, se datorează unui cumul de factori discursiv-pragmatici, printre care se numără: fondul de cunoștințe comun interlocutorilor și intenția comunicativă a locutorului.

Faptul că orice enunț se înscrie într-un anumit context discursiv reprezintă aspectul decisiv pentru înțelegerea structurii informaționale a enunțului. Contextul discursiv este responsabil de constituirea fondului de cunoștințe comun participanților la actul dat de comunicare. Acesta reunește totalitatea informațiilor pe care interlocutorii le stăpânesc în comun. După proveniența lor, aceste informații pot fi: de natură verbală, situațională (sau interacțională) și cognitivă (sau enciclopedică) (GALR II, 2005, p. 886). Pentru ele sunt caracteristice următoarele trăsături: a) sunt anterioare

actului de enunțare în cadrul căruia este produs enunțul respectiv, b) sunt deținute în comun de cei doi interlocutori, fiind active în memoria lor discursivă recentă. După cum se știe, enunțul formulat de locutor se bazează și, de regulă, pe o parte din informația precedentă. Prin urmare, informațiile din fondul comun sunt importante pentru nivelul structurii informaționale al enunțului prin faptul că reprezintă elementul care servește drept bază pentru stabilirea temei, adică a constituentului care transmite o informație veche, cunoscută.

Intenția comunicativă a locutorului, cel de al doilea factor care influențează structura informațională a enunțului, reprezintă scopul urmărit de vorbitor într-o situație de comunicare. Datorită raportării enunțului la contextul comunicativ este stabilită informația cunoscută la care urmează să fie adăugată o informație nouă, necunoscută. Astfel, pentru început este identificată tema enunțului, aceasta reprezentând „punctul de plecare al mesajului transmis de enunț” (Halliday, Matthiessen, 2004, p. 64). În joc intră apoi intenția comunicativă a vorbitorului, și anume intenția de a oferi interlocutorului său informații care au legătură cu entitatea despre care se vorbește în enunț. Prin urmare, intenția comunicativă a locutorului are un rol important în ce privește integrarea informației „vechi” cu informație „nouă”, aceasta de la urmă fiind responsabilă pentru realizarea remei.

Vom ilustra dependența segmentării informaționale a enunțului de factorii discursivi examinând structurarea informațională a unui enunț utilizat în următoarele două minidialoguri:

(1) P. — *Cine lipsește astăzi?*

E. — *Lipsește* (T) **Ionescu** (R).

(2) P. — *Iar acum să vină la tablă Ionescu.*

E. — *Ionescu* (T) **lipsește** (R).

Observăm că enunțul citat este folosit în fiecare dintre aceste contexte pentru realizarea unui anumit scop comunicativ, ceea ce implică diferite modalități de segmentare la nivel informațional. În primul caz, segmentarea informațională a acestui enunț se face în funcție de raportarea lui la o întrebare, din care deducem următoarele condiții contextuale: profesorul bănuiește că cineva ar putea să lipsească (informația dată, veche) și dorește să afle cine anume (informația nouă, necunoscută). Enunțul utilizat ca răspuns la această întrebare are în poziția temei verbul predicat (*lipsește*), tema fiind realizată prin numele cu funcție de subiect (*Ionescu*). Cel de al doilea enunț este folosit într-un context în care persoana identificată prin numele dat este menționată în enunțul anterior, ceea ce face ca în următorul enunț el să apară în poziția temei (*Ionescu*), iar verbul predicat (*lipsește*) funcționează în calitate de remă. Constatăm, astfel, că unul și același enunț, chiar și cel alcătuit din doar doi termeni, poate fi interpretat diferit în plan informațional în situații diferite de comunicare.

Raportul dintre structura informațională și structura lexico-sintactică a enunțului. O trăsătură importantă a structurii informaționale a enunțului constă în posibilitatea

varierii ei în raport cu structura lui lexico-sintactică. S-a spus deja că unul și același enunț, în contexte diferite, se poate caracteriza prin segmentări diferite ale informației comunicate (DȘL, 2001, p. 531). Pentru a ilustra modul în care locutorul își poate structura informația transmisă prin enunț în funcție de cunoștințele interlocutorului său și cum poate varia structura informațională a enunțului în raport cu structura lui semantico-sintactică, vom examina exemplele de mai jos.

Enunțul	Reprezintă un răspuns la întrebarea latentă pe care o presupune:
<i>Ieri Ion // a plecat la București.</i>	<i>Ce a făcut ieri Ion?</i>
<i>Ieri la București a plecat // Ion.</i>	<i>Cine a plecat ieri la București?</i>
<i>Ion a plecat ieri // la București.</i>	<i>Unde a plecat ieri Ion?</i>
<i>Ion a plecat la București // ieri.</i>	<i>Când a plecat Ion la București?</i>

Pentru început trebuie să observăm că elementele din care sunt alcătuite enunțurile menționate rămân în toate contextele aceleași. Organizarea informațională a fiecărui enunț depinde însă de scopul comunicativ urmărit de locutor. Astfel, în cazul în care enunțul respectiv este folosit ca răspuns la întrebarea *Ce a făcut ieri Ion?*, tema este reprezentată prin secvența ce reia o informație conținută deja în întrebare (*Ieri Ion*), rema fiind restul enunțului (*a plecat la București*). Același enunț, în alte situații de comunicare, poate fi utilizat pentru realizarea altor scopuri comunicative, admitând și alte tipuri de segmentare. Astfel, când enunțul apare ca răspuns la o întrebare construită cu pronumele interogativ *cine*, în poziția remei apare subiectul (*Ion*). Atunci când întrebarea conține adverbul interogativ *unde*, funcționează ca remă complementul circumstanțial de loc (*la București*). Dacă însă întrebarea este construită cu adverbul interogativ *când*, rema este reprezentată prin circumstanțialul de timp (*ieri*). În toate aceste cazuri, cuvântul cu rol de remă este plasat în partea finală a enunțului, purtând de obicei accentul sintactic.

Analiza exemplurilor de mai sus demonstrează clar faptul că în cadrul structurii semantice a enunțului putem delimita, pe de o parte, o structură predicativă care integrează funcțiile de subiect și predicat, și, pe de altă parte, o structură informațională înglobând rolurile pragmatice de temă și remă. Nivelul structurii predicative exprimă o relație dintre obiectul comunicării noastre și caracteristica atribuită acestuia în general, fără o raportare la situația de comunicare concretă. Pe de altă parte, structura informațională actualizează relația stabilită între două tipuri de informații: informația cunoscută și informația necunoscută interlocutorului în situația dată de comunicare.

Faptul că cele două tipuri de structuri, predicativă și informațională, nu coincid în toate cazurile denotă că ele sunt una în raport cu cealaltă relativ autonome. Din acest punct de vedere, ele au un comportament diferit. Astfel, în timp ce structura predicativă a enunțului rămâne neschimbată, structura lui informațională variază în funcție de contextul concret de comunicare. După cum putem observa, toate

aceste enunțuri au aceleași părți de propoziție principale: subiectul – *Ion* și predicatul – *a plecat*. Ele admit însă diferite segmentări sub aspectul structurii informaționale sub influența unor factori contextuali diferiți.

Tema și rema, unități ale structurii informaționale a enunțului. Definită de cele mai multe ori drept o entitate binară, structura informațională a enunțului este generată prin articularea a două unități corelative: tema și rema. Vom nota totuși faptul că segmentarea bipartită a enunțului propusă de V. Mathesius a fost extinsă de J. Firbas într-o structură temă – tranziție – remă (Firbas, 1992, p. 71-73). Cu toate acestea, chiar și în cazul distribuirii tripartite a informației codificate în enunț nu se poate vorbi despre o modalitate de segmentare a enunțului care ar fi total diferită de cea inițială, întrucât elementele de tranziție sunt asociate, de regulă, cu rema constituind împreună cu aceasta secvența non-tematică.

Studiile care analizează unitățile minimale ale structurii informaționale a enunțului demonstrează că nu există o trăsătură semantică ce ar fi comună tuturor temelor, la fel cum nu poate fi identificată o trăsătură semantică specifică remelor în general. Această stare de lucruri se explică prin faptul că segmentarea informațională a enunțului nu vizează informația însăși, ci doar modul în care aceasta este organizată pentru a fi transmisă interlocutorului în situația concretă de comunicare. Pentru confirmarea acestei constatări este suficient să reamintim că în poziția temei poate apărea oricare dintre unitățile structurii referențiale: actanții semantici, predicatul semantic și chiar unele circumstanțe. Cercetătorii relevă însă o serie de alte trăsături specifice unităților minimale ale structurii informaționale. Lista acestor trăsături prezentată în studiile de lingvistică este extinsă (Berthoud, Mondada, p. 207). Tabelul de mai jos conține o selecție a trăsăturilor distinctive atribuite celor două unități minime ale structurii informaționale.

Tema	Rema
informație veche	informație nouă
informație dată	informație non dată
informație cunoscută	informație necunoscută
(entitatea) despre care se vorbește	ce se spune în legătură cu aceasta
punct de plecare	punct de sosire
conținut legat de context	conținut independent de context
conținut ancorat în context	conținut adăugat contextului
conținut presupus	conținut afirmat
conținut recuperabil	conținut nerecuperabil
conținut previzibil etc.	conținut imprevizibil etc.

Trăsăturile menționate scot în evidență natura informațională, discursivă a distincției dihotomice temă – remă, care, printr-o formulă generalizatoare, ar putea fi descrisă drept informație conținută în universul conversațional comun interlocutorilor/informație adusă în universul conversațional comun prin enunțul dat. Dintre aceste trăsături în continuare ne oprim doar asupra

celor care constituie opozițiile de bază. În cadrul acestor opoziții, trăsăturile caracteristice rolurilor pragmatice de temă și remă sunt organizate în funcție de următoarele dimensiuni:

a) raportul celor două roluri pragmatice cu factorii contextuali care le generează. În principal, stabilirea rolurilor pragmatice din structura enunțului se face prin corelarea conținutului exprimat de enunț cu ansamblul de cunoștințe comun interlocutorilor și luându-se în considerare intenția comunicativă a locutorului. Din acest punct de vedere, tema, care se stabilește prin raportare la fondul de cunoștințe comun interlocutorilor, apare ca fiind purtătoare a unei informații date, cunoscute (Grobet, 2002, p. 22-23). În același timp, rema care este instituită prin realizarea scopului comunicativ urmărit de locutor, comunică o informație nouă, necunoscută interlocutorului. În fond, ea reprezintă elementul de dragul căruia se și emite enunțul.

b) relația care se stabilește între temă și remă. În cadrul structurii informaționale, temei, care reprezintă „entitatea în legătură cu care se afirmă ceva”, i se asociază rema, constituind „ceea ce se spune despre temă/ceea ce se afirmă în legătură cu aceasta” (GALR II, 2005, p. 869; Grobet, 2002, p. 23-24). Prin urmare, tema și rema apar ca noțiuni relaționale, care se presupun reciproc. Chiar dacă se întâlnesc și enunțuri alcătuite fie numai din temă, fie numai din remă, aceste două unități nu pot fi considerate decât una în raport cu cealaltă (Prevost, 1998, p. 14).

c) poziția rolurilor pragmatice în cadrul structurii informaționale. După cum s-a menționat, la nivelul structurii informaționale, se pornește de la ceea ce este dat, cunoscut în condițiile concrete ale actului de comunicare pentru a se ajunge la informația pe care locutorul în funcție de finalitatea sa comunicativă vrea să i-o comunice interlocutorului. Prin urmare, tema unui enunț este elementul al cărui referent constituie, într-o situație dată, punctul de plecare al enunțului (Grobet, 2002, p. 24). În același timp, rema, care este menită să ofere informații legate de entitatea cu rol de temă, apare ca punct de sosire. Datorită acestui fapt structura informațională a enunțului este văzută ca având în esența ei un caracter vectorial, adică orientat (Firbas, 1992, p. 6).

d) ierarhia rolurilor pragmatice de temă și remă în funcție de statutul lor informațional. Toate cele menționate mai sus denotă faptul că elementele unui enunț nu au aceeași valoare comunicativă, ele diferă în ce privește importanța lor comunicativă. Tema nu transmite informații noi, însă este un element necesar pentru a face legătura enunțului cu contextul situațional și discursiv. La rândul ei, rema este elementul relevant din punct de vedere informațional. Ea constituie centrul informațional al enunțului, care are rolul de a aduce o informație nouă, contribuind astfel la avansarea comunicării. Lingviștii care folosesc termenii „temă” și „remă” în sensul de „dat” și „nou”, preferă să vorbească de grad minim (temă) și grad maxim (rema) de dinamism comunicativ (Firbas, 1992, p. 16-17; Grobet, 2002, p. 25).

Așadar, trăsăturile celor două roluri pragmatice sunt puse în relief pe baza dimensiunilor care le diferențiază din punct de vedere referențial (ca tip de denotație) și, mai ales, din punct de vedere discursiv (ca importanță comunicativă și ca poziție sintactică ocupată în enunț). În primul caz, distincția temă/rema este analizată prin raportare la informația deținută în comun de cei doi interlocutori, iar în cel de al doilea, prin luarea în considerare a relevanței lor comunicative.

Modalitățile de identificare a temei și a remei unui enunț. Descrierea de până acum a vizat specificul semantico-pragmatic al structurii informaționale a enunțului, unitățile minime ale acestei structuri și factorii discursivi care intervin în stabilirea temei și a remei unui enunț, aceștia de la urmă fiind localizați în afara enunțului. Pe lângă aceste aspecte, interesul lingviștilor se concentrează, mai ales, pe elementele de natură lingvistică ce ar putea servi drept bază pentru identificarea celor două funcții pragmatice.

Pentru o clarificare mai bună a modului de organizare informațională a enunțului ținem să reamintim aici formulele utilizate pentru actualizarea conținutului celor două unități minime ale acestei structuri. Tema poate fi actualizată cu ajutorul următoarei formule: *„faptul cunoscut nouă în contextul situațional dat (aici și acum) și despre care intenționez să vorbesc este...”*, iar rema cu ajutorul formulei: *„ceea ce intenționez să spun în legătură cu cele cunoscute de noi este ...”*. Printr-o formulă concisă conținutul informațional al structurii informaționale ar putea fi exprimat astfel: *„cu privire la X intenționez să comunic că P”*.

Operația de recunoaștere a temei și a remei în procesul analizei lingvistice nu este una simplă. Complexitatea analizei structurii informaționale a unui enunț este asociată cu dependența ei de anumiți factori contextuali, dar, mai ales, cu lipsa unor mijloace specializate pentru realizarea ei. O altă dificultate rezultă din faptul că, de multe ori, tema și rema pot cuprinde fiecare mai mulți constituenți, iar, în absența contextului, statutul acestora nu totdeauna este clar.

Dacă ținem cont de natura structurii informaționale a enunțului, trebuie să constatăm că cea mai sigură modalitate de recunoaștere a segmentării temă/remă a unui enunț este examinarea lui în raport cu contextul în care el este utilizat (Lambrecht, 1994, p. 120). După cum se arată în studiile consacrate acestei probleme, modalitatea concretă de segmentare informațională a enunțului depinde de specificul textului în care el este folosit, acesta fiind fie de tip dialogat, fie de tip monologat. Astfel, în sintaxa „dialogată”, elementul cu rol de temă depinde de tipul de întrebare, iar în sintaxa „textuală nedialogată” tema enunțului depinde de adecvarea lui la enunțul anterior (Pană Dindelegan, 2003, p. 220). Pentru ilustrare vom compara cazurile de utilizare a aceluiași enunț în contexte de natură diferită:

(1) — *Ce se află pe malul râului?* / — *Pe malul râului (T) se întinde un sat (R).*

(2) *Am ajuns la un râu. Pe malul râului (T) se întinde un sat (R).*

După cum putem observa, primul exemplu prezintă modul de identificare a structurii informaționale a enunțului prin raportare la întrebarea la care răspunde.

Mai menționăm, de asemenea, că în cadrul unui dialog, atunci când întrebările alternează cu răspunsurile, enunțul folosit ca replică de răspuns poate fi constituit numai din rema izolată: — *Unde este băiatul acum?* / — *La școală*. Astfel, datorită unor asemenea enunțuri se evită repetarea conținutului întrebării.

Cel de al doilea exemplu prezintă modul de stabilire a structurii informaționale a enunțului utilizat într-un text monologat. Observăm că în succesiunea celor două enunțuri, tema este reprezentată prin elementul deja exprimat sau implicat de contextul anterior.

Cercetările care abordează problema segmentării comunicative a enunțului prezintă o serie de criterii care asigură identificarea celor două roluri pragmatice din cadrul enunțului. Evident că nu se poate afirma cu tărie că ele ar fi absolut sigure, fiind valabile pentru toate situațiile. Studiul literaturii de specialitate ne arată că pentru identificarea și descrierea celor două unități ale structurii informaționale a enunțului lingviștii recurg la următoarele două teste: interogarea și reformularea.

Testul de bază folosit pentru identificarea temei și a remei unui enunț constă în identificarea unui context minim posibil sub forma unei întrebări la care enunțul respectiv poate servi drept răspuns (GBLR, 2010, p. 612). S-a spus deja că orice enunț poate fi conceput ca reprezentând un răspuns la o anumită întrebare. Aplicarea acestui test constă în formularea unei întrebări deschise și identificarea elementului sau a elementelor care prezintă răspunsul acceptabil.

După cum se știe, din punctul de vedere al conținutului exprimat, orice întrebare este alcătuită din două părți: element cunoscut + element necunoscut. Acesta de la urmă este reprezentat prin cuvântul interogativ, care se adresează de fapt informației necunoscute (Șerbănescu, 2002, p. 18). Astfel, punând în relație enunțul cu întrebarea la care acesta răspunde, se poate face distincție între cele două funcții pragmatice din structura enunțului analizat. Partea de enunț care reia informația cunoscută din întrebare va apărea ca temă, iar partea de enunț care răspunde la întrebare constituie rema. Tabelul de mai jos ilustrează clar corelația dintre structura informațională a enunțului și întrebarea la care acesta răspunde,

Întrebarea		Răspunsul	
(elementul necunoscut)	(elementul cunoscut)	(informație dată, veche) (tema)	(informație nouă, necunoscută) (rema)
<i>Cine</i>	<i>a plecat ieri la București?</i>	<i>Ieri la București a plecat</i>	<i>Ion.</i>

Constatăm astfel că informația cunoscută din întrebare corespunde în enunțul folosit ca răspuns temei; în același timp, informația cerută de întrebare (indicată

prin cuvântul interogativ) este pusă în legătură cu rema. Așadar, tema unui enunț este dată de întrebare, iar rema lui se conține numai în răspuns.

Cel de al doilea test folosit la identificarea rolurilor pragmatice din structura enunțului are la bază procedura reformulării enunțului, care presupune transformarea acestei unități comunicative. De menționat că se delimitează mai multe procedee care pot fi atribuite acestei modalități de reorganizare a enunțului având drept scop reliefaarea structurii lui informaționale. În aplicarea acestor procedee se pornește de la o structură primară, fiind folosite mijloacele de exprimare a unităților minimale ale structurii informaționale. Este vorba, în mod special, de ordinea cuvintelor ca marcă de bază a structurii informaționale temă – remă, de intonație, precum și de construcțiile care au rolul de a reliefa componentele enunțului distinse din punct de vedere comunicativ (Hajičová, Panevová, Sgall, 1988, p. 659).

În primul rând, identificarea rolurilor pragmatice din structura enunțului se realizează prin operația numită detașare la stânga. Componentele structurii informaționale sunt recunoscute în principal după poziția lor în enunț. Astfel, tema, care exprimă o informație cunoscută, este trecută la începutul enunțului. De exemplu, enunțul *Ieri l-am văzut în oraș pe Ion*. Îl putem reformula astfel: *Pe Ion (T) l-am văzut ieri în oraș (R)*. În acest caz, tema enunțului este marcată prin schimbarea topicii normale a constituentelor. Precizăm că schimbarea ierarhică a poziției elementului tematizat are loc în condițiile în care acesta își păstrează funcția sa sintactică. În unele enunțuri, tema detașată poate fi reluată printr-un clitic pronominal, acesta reprezentând o marcă formală a limitei de dreapta a ansamblului tematic.

În al doilea rând, elementul care se presupune că ar avea rolul de temă este identificat prin însoțirea lui cu mărcile lexico-sintactice specializate pentru exprimarea acestei funcții pragmatice, și anume: „*în privința...*”, „*cu privire la...*”, „*apropo de ...*”. Acest tip de reorganizare sintactică a enunțului este definit drept tematizare ca urmare a utilizării constituentului respectiv cu funcție de complement de relație. În felul acesta, procedeul de stabilire a rolurilor pragmatice constă în pornirea de la tema care este marcată formal, urmând ca elementele remei să fie găsite ca rest.

În al treilea rând, enunțul analizat poate fi reformulat folosindu-se o parafrază cu structura „*cel care ... este*”. Structura în cauză face posibilă marcarea remei prin dislocare. Luând ca exemplu enunțul analizat mai sus, îl putem reformula astfel: *Cel pe care l-am văzut ieri în oraș este Ion*. Prin urmare, enunțul în cauză va avea la nivelul organizării informaționale următoarea structură: *Ieri l-am văzut în oraș (T) pe Ion (R)*.

În sfârșit, o altă modalitate de modificare a enunțului pentru a pune în evidență constituentii structurii lui informaționale este cea care presupune posibilitatea de ștergere a temei păstrându-se doar elementul rematic. Având ca efect izolarea remei enunțului, această operație este definită drept rematizare prin elipsă. Este clar că

procedul în cauză poate asigura identificarea elementului rematic al enunțului, tema fiind reprezentată prin sintagma omisă.

Referitor la testele care implică procedura reformulării enunțului sunt de făcut câteva observații. Se poate ușor constata că toate procedeele bazate pe reformularea enunțului presupun identificarea doar a uneia dintre cele două unități minime ale structurii informaționale a enunțului. Faptul acesta nu reprezintă un motiv care să determine respingerea lor, întrucât, după cum se menționează pe bună dreptate, în cazul structurii informaționale a enunțului este suficient să identificăm unul dintre constituenți și putem fi siguri că îl vom găsi și pe celălalt (Briu, 2006, p. 51).

Totuși, trebuie spus că o parte dintre aceste transformări au o sferă de utilizare restrânsă, din cauză că unele dintre ele nu sunt posibile în raport cu unii constituenți ai enunțului. În general, este evident că cele două criterii de identificare a unităților minime ale structurii informaționale a enunțului, cel al întrebării deschise și cel al reformulării, sunt concludente doar în cazul în care enunțul analizat este raportat la contextul concret de comunicare.

Pe lângă mărcile de bază ale structurii informaționale, luate în considerare atunci când se urmărește identificarea celor două funcții pragmatice, în limbă se întâlnesc și alte elemente care au o anumită tangență cu partiția temă – remă. Acestea sunt de mai multe tipuri. Există, pe de o parte, elemente cu rol de indicatori ai celor două unități minime ale structurii informaționale a enunțului și, pe de alta, mijloace lexico-gramaticale care apar la limita dintre cele două componente ale enunțului. Din prima categorie fac parte lexemele care funcționează în asociere cu mărcile de bază ale unităților minime ale structurii comunicativ-informaționale a enunțului. Fără a fi specializate anume pentru marcarea acestor funcții, ele sunt implicate indirect în exprimarea structurii în cauză datorită coincidenței valorilor prin care se definesc cu cele specifice temei sau remei. După cum se știe, un nou referent se introduce cu ajutorul unui articol nehotărât, iar un referent dat, cunoscut, cu un articol hotărât. Prin urmare, pentru actualizarea temei este important articolul hotărât, în timp ce articolul nehotărât apare ca element care se asociază frecvent componentei rematice (Berthoud, 1994, p. 162). O altă serie de elemente care sunt importante pentru structurarea informațională a enunțului o constituie semiadverbele (de accentuare, de restricție: *chiar, doar, numai* etc.). Prin valorile exprimate ele contribuie la reliefaarea remei.

Dintre elementele care pot marca limita dintre temă și remă cel mai des sunt menționate adverbele modalizatoare, în special cele care exprimă modalitatea epistemică sau modalitatea apreciativă (*poate, sigur, probabil, posibil, desigur, cu siguranță, bineînțeles, de bună seamă, fără îndoială, firește, pesemne, regretabil, din păcate, din nefericire* etc.). Marcând raportarea subiectivă a locutorului la conținutul enunțului (GALR I, 2005, p. 599), aceste elemente adesea sunt integrate la conexiunea dintre tema și rema unui enunț. În acest caz, vom avea, în structura enunțului, următoarea înșiruire în raport cu cele două unități minime:

$E = (T) + [\text{Modalizator}] + (R)$ (Briu, 2006, p. 54). De exemplu, în enunțurile: *Astăzi, vremea (T) este, din păcate, urâtă (R).*; *Planul lor (T) era desigur extrem de simplu (R).*; *Formele (T) sunt desigur tot atât de idealizate ca și la clasici (R).* (L. Blaga), adverbele la care ne referim sunt plasate între secvența tematică și secvența rematică a enunțurilor, reprezentând o marcă suplimentară a limitei dintre cele două unități.

Este adevărat că aceste elemente au o topică relativ liberă. Ele pot apărea în toate cele trei poziții ale enunțului (la începutul, mijlocul sau la finalul lui): *Băiatul, desigur, lucrează foarte mult. Desigur, băiatul lucrează foarte mult. Băiatul lucrează foarte mult, desigur.* Totuși, varianta firească pare a fi cea în care adverbul se află în poziție mediană. Aceasta din cauză că un enunț cu o astfel de structură este mai ușor de interpretat de interlocutor datorită delimitării clare a secvenței purtătoare de informație veche de cea care comunică o informație nouă.

În concluzie, constatăm că organizarea laturii de conținut a enunțului nu se limitează doar la dimensiunile semantică și sintactică. Pentru a comunica eficient, vorbitorul își structurează enunțul în funcție de scopul său comunicativ, raportându-l la fondul de cunoștințe stăpânite în comun cu interlocutorul său. Reprezentând rezultatul operației de ancorare situațională a enunțului, structura lui informațională asigură astfel adaptarea acestei unități comunicative la condițiile concrete ale actului de comunicare. Într-un plan funcțional mai larg, structura în cauză are un rol integrant, constituind cel mai important factor de organizare a enunțului ca parte constitutivă a unui text sau dialog. În general, organizarea informațională răspunde nevoilor comunicative imediate ale interlocutorilor.

Tema și rema, unitățile minime ale structurii informaționale a enunțului, nu se definesc printr-un conținut semantic specific, trăsăturile lor pertinente fiind de natură discursiv-pragmatică. În același timp, limba dispune de mecanisme lingvistice cu ajutorul cărora vorbitorul realizează ierarhia elementelor componente ale enunțului în funcție de importanța lor comunicativă. Printre instrumentele disponibile pentru marcarea structurii informaționale, inclusiv a unităților ei, se numără ordinea cuvintelor, alături de intonație și de construcțiile sintactice specializate.

Având în vedere specificul structurii informaționale, conchidem că pentru identificarea temei și a remei unui enunț este importantă relația lui cu contextul în care acesta este acceptabil. În raport cu structura informațională a enunțului, prin context se înțeleg întâi de toate informațiile cuprinse în reprezentările mentale ale interlocutorilor. Un parametru relevant pentru identificarea părții tematice și a celei rematice ale enunțului îl constituie stabilirea întrebării latente presupuse de enunțul respectiv. Sunt de menționat încercările lingviștilor de a stabili criterii operaționale care permit identificarea structurii informaționale ca fiind o organizare dependentă nu doar de factorii extralingvistici, ci și de anumite mijloace de limbaj. Pentru identificarea segmentării informaționale a enunțului, în cazul în care apelăm la factori lingvistici (în special lexicali și sintactici), este important să clarificăm

modul în care mijloacele de realizare a structurii în cauză contribuie la delimitarea celor două roluri pragmatice.

Așadar, analiza enunțului bazată pe luarea în considerare a relației dintre structura lui referențial-semantică și contextele situațional și discursiv în care acesta este utilizat permite elucidarea structurii informaționale a enunțului, aceasta reprezentând în esență o ilustrare a raportului mai larg dintre sens și cunoaștere, care își găsește manifestare atât în sistemul limbii, cât și, mai ales, în actul de comunicare.

Referințe bibliografice:

BERTHOUD, Anne-Claude. L'interprétation discursive: l'indéfini comme indice de rhématicité. Indéfini et thématization. In: *Faits de langues*, Année 1994, Volume 2, Numéro 4, p. 161-168.

BERTHOUD, Anne-Claude, MONDADA, Lorenza. Traitement du topic, processus énonciatifs et séquences conversationnelles. In: *Cahiers de linguistique française*, 17, p. 205-228. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.4000/aile.4881> [citât 05.03.2020].

BRIU, Jean-Jacques. *Les marques formelles de la thématization dans les langues flexionnelles, le cas de l'allemand*. In: *Linx*, 55, 2006, p. 49-60 [online]. Disponibil: <http://linx.revues.org/382> [citât 21.03.2020].

DȘL = Bidu-Vrăncianu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană-Dindelegan, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001.

FEUILLET, Jack. *Introduction à la typologie linguistique*. Vol. 19, coll.: Bibliothèque de grammaire et de linguistique. Paris: Honoré Champion, 2006.

FIRBAS, Jan. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

GALR I = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

GALR II = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*. Coord.: Gabriela Pană Dindelegan. București: Univers Enciclopedic Gold, 2010.

GROBET, Anne. *L'identification des topiques dans les dialogues*. Bruxelles: Duculot, 2002.

HAGÈGE, Claude. *La structure des langues*, Paris: Presses Universitaires de France, 1982.

HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila, SGALL, Petr. Thème et rhème dans les langues slaves. In: *Revue des études slaves*. Tome 60, fascicule 3, 1988. En hommage à Yves Millet: Études linguistiques et tchèques [sous la direction d'Antoine Mares et Patrice Pognan], p. 657-663.

HALLIDAY, M.A.K., MATTHIESSEN, Christian. *An Introduction to Functional Grammar*. New York: Hodder Arnold Publication, 2004.

LAMBRECHT, Knud. *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*. București: Humanitas Educațional, 2003.

PREVOST, Sophie. La notion de Thème: flou terminologique et conceptuel. In: *Cahiers de praxématique* [online], 30, 1998, p. 13-35. Disponibil: <http://praxematique.revues.org/2751> [citată 15.03.2020]

ȘERBĂNESCU, Andra. *Întrebarea. Teorie și practică*. Iași: Polirom, 2002.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu”.